

У віснику містяться результати нових досліджень у галузі філософії та політології.
Для наукових працівників, викладачів, студентів.

В вестнике содержатся результаты новых исследований в области философии и политологии.
Для научных работников, преподавателей, студентов.

The Gerald includes the results of research in the fields of philosophy and political sciences.
For scientists, professors, students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	А.Є. Конверський, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Л.В. Губерський, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України; С.В. Руденко, канд. філос. наук, доц. (відп. секр.); В.А. Бугров, канд. філос. наук, доц.; І.С. Добронравова, д-р філос. наук, проф.; А. М. Лой, д-р філос. наук, проф.; В.І. Лубський, д-р філос. наук, проф.; М.І. Обушний, д-р політ. наук, проф.; В.І. Панченко, д-р філос. наук, проф.; М.Ю. Русин, канд. філос. наук, проф.; В.Ф. Цвих, д-р політ. наук, проф.; П.П. Шляхтун, д-р філос. наук, проф.; В.І. Ярошовець, д-р філос. наук, проф.
Адреса редколегії	01033, Київ-33, вул. Володимирська, 60, філософський факультет ☎ (38044) 239 32 81
Затверджено	Вченою радою філософського факультету 23.04.12 (протокол № 8)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 1-05/6 від 16.12.09 Постанова Президії ВАК України № 1-05/3 від 30.03.11
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 15841–4313ПР від 13.11.09
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43; ☎ (38044) 239 32 22; факс 239 31 28

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

Алоян А. Е. Теоретико-методологічні основи дослідження поняття "соціальний капітал"	5
Богдановський І. В. Відновлення національно-духовних традицій в сучасному язичництві	8
Брижнік В. М. Мова як культурний феномен індустріального суспільства (на матеріалах робіт Макса Горкгаймера, Теодора Адорно і Герберта Маркузе).....	11
Гриньків А. П. Ендогенні чинники дискурсу релігій	17
Кальмук І. П. Українознавчі аспекти філософсько-історичного вчення В. П. Петрова	21
Мамедова Т. Е. Метод діаграм аргументації у концепції Дугласа Валтона	23
Оніпко Ю. Д. Суб'єктивність як невід'ємна складова класичної новоєвропейської науки	27
Павлова О. Ю. До проблеми періодизації класичної естетики	31
Пивовар В. Я. Теоретичні витоки антропології права як науки	34
Плахтій М. П. Викладання логіки в Західній Україні на межі XIX–XX століття	38
Приятельчук А. О. Бізнес-діяльність: види, типи та форми прояву	40
Шедяков В. Є. Системні основи розвитку трудових відносин	43

ПОЛІТОЛОГІЯ

Внучко С. М. Політичний простір в глобальному вимірі	47
Голинська Х. О. Концепція громадянства Айріс Маріон Янг	51
Лікарчук Н. В. Адаптаційні технології політичного маркетингу як методи зниження трансакційних витрат політичного товару	54
Мокляк С. П. Офсетна політика Об'єднаних Арабських Еміратів при імпорті озброєння та військової техніки	58
Неліпа Д. В. Використання програмного забезпечення для аналізу даних при проведенні системного аналізу політичних явищ та процесів	61
Примуш М. В., Ключев О. В. Адміністрування виборчого процесу: світовий досвід і українські реалії	67
Штельмашенко А. Д. Бренд держави: сутність та особливості формування	71
ДО ВІДОМА АВТОРІВ	75

ється як самість самозбереження, котру підпорядковує, – на думку Адорно, – прагнення до свободи [27]. Останнє напряму пов'язано з процесом активізації усвідомлення, як самопізнання моменту індивідуальної свободи. Людина усвідомлює себе настільки вільною, наскільки власний вчинок убачається нею ідентичним свідомості свободного індивіда, позбавленої зовнішнього примусу логіки уречевленої об'єктивності. Тож вольовий акт даної свідомості має здатність руйнувати механізм автаркії соціальної логіки, протиставляючи одне одному теоретичні засади критичного мислення та практики усупільненого життя [28]. Зазначений антагонізм, на переконання автора НД, можна соціально реалізувати, теоретично виявивши первинну суть феномену індивідуальної волі, котру Адорно відмовляє вбачати пересічним виявом свідомості. В концепціях ідеалістичної філософії утримання у межах свідомості феномену волі призводить до гальмування її спонтанної активності. Вона втрачає обриси прагнення особистісної свободи, самоототожнись із волею колективною. Первинність волі, як рефлексорного фактора, надає поштовх до генетичного розвитку розуму, котрий, поставши з енергії інстинкту до самозбереження, є продуктом соціалізації індивіда. Важко заперечити, що будь-який процес мислення у точному розумінні слова не може відбутися, якщо на те відсутнє бажання і воління, котрі знаходяться в основі будь-якого акту мислення. Відтак індивідуальна спонтанна воля, здійснюючи вплив на об'єктивне за своєю природою мислення, усуваючи об'єктивовану волю, як момент пасивної "рецептивної" суб'єктивності, стає потужним дівцем особистісного заперечення соціального примусу. Продуктивний зв'язок індивідуальної волі і критичного мислення, що вміщує в себе негативна свідомість, стає перманентним чинником інтелектуального нонконформізму, протиставляючи цілісності соціальній духовній цілісності індивідуальної свідомості. Здійснюючи революційні зміни у таких культурних формах індустріального суспільства, як: філософія, мова, наука, інтелектуальний зміст яких впливає на інший вияв індивідуальної свідомості, приналежний до мистецького виміру, – уяву, котра отримує від взаємодії волі та мислення імпульс до оновленої продуктивної і репродуктивної творчості, духовна наснага сукупності даної активності підносить суспільство на наступний вищий щабель соціокультурного розвитку. Найвиразніше в мистецькому контексті означена духовна активність втілюється в мові авангардних творів. У суспільній площині взаємодія індивідуаль-

ної волі та об'єктивного мислення знаходить свій вияв у мовленні тих особистостей, приналежною суттю котрих є свідоме прагнення модерних змін – площини самореалізації емансипованої особи.

Історичний хід цивілізації, суттю котрого було понятійне охоплення знанням усього існуючого як опанування ним, зумовив творення таких культурних форм, які врешті-решт підпорядкували своїй владі умови співжиття людей. Серед тих форм найвпливовішим виокремився феномен мови, котрий постав інструментом зміцнення влади індустріального суспільства. Він, давши визначення фактичному за допомогою позитивного знання, став запорукою усталеності репресивної влади, керуючи свідомими і несвідомими прагненнями людської природи. Технологічна влада, змінюючи тиск впливу репресивності, вторглася в мистецький та інтелектуальний контексти суспільної дійсності, котрі за своєю суттю мають духовну наснагу протистояти будь-якій авторитарній ідеології – гаранту усталеності соціальної цілісності. Філософія нетотожності фактичного і мислимого, складова інтелектуального контексту, історично розгорнувшись шляхом понятійного заперечення й активізувавши негативне мислення, знаходить природний чинник дієвого мисленнєвого і мовного заперечення посягання влади соціальної тотальності на особу. Цим дівцем постає індивідуальна воля, котра вступаючи у продуктивну взаємодію з об'єктивним мисленням, творить нову соціальну дійсність, де інтелектуальний, мистецький, мовний, а також змінений у належний спосіб науковий контекст, активізуються духовною діяльністю емансипованої особистості – креативного чинника будь-яких соціокультурних перетворень.

1. Маркузе Г. Структура інстинктів і суспільство, філософське дослідження вчення Зигмунда Фрейда [Текст] / Герберт Маркузе. – К.: Ніка – Центр, 2010. – С. 114. 2. Хоркхаймер М. Діалектика Просвещения, философские фрагменты [Текст] / Макс Хоркхаймер, Теодор Адорно. – М., СПб.: Медиум, Ювента, 1997. – С. 31. 3. Там же. – С. 34. 4. Там же. – С. 38. 5. Там же. – С. 111. 6. Там же. – С. 154. 7. Там же. – С. 206. 8. Там же. – С. 185. 9. Маркузе Г. Структура інстинктів і суспільство [Текст] / Герберт Маркузе. – К.: Ніка – Центр, 2010. – С. 33. 10. Там же. – С. 139. 11. Там же. – С. 143. 12. Маркузе Г. Одномерный человек. Исследование идеологии развитого общества [Текст] / Герберт Маркузе // Эрос и цивилизация. – М.: АСТ, 2003. – С. 269. 13. Там же. – С. 350. 14. Там же. – С. 352. 15. Там же. – С. 360. 16. Там же. – С. 363. 17. Там же. – С. 370. 18. Там же. – С. 326. 19. Адорно Т. В. Негативная диалектика [Текст] / Теодор Визенгрунд Адорно. – М.: Научный мир, 2003. – С. 24. 20. Там же. – С. 21. 21. Там же. – С. 57. 22. Там же. – С. 59. 23. Там же. – С. 26. 24. Там же. – С. 32. 25. Там же. – С. 115. 26. Там же. – С. 27. 27. Там же. – С. 196. 28. Там же. – С. 207.

Надійшла до редколегії 21.02.12

УДК 101.1:316

А. П. Гриньків, асп., КНУТШ

ЕНДОГЕННІ ЧИННИКИ ДІАЛОГУ РЕЛІГІЙ

У статті автор вказує на внутрішні передумови виникнення такого складного та багатовимірного феномену, як дискурс релігії. Автор демонструє виключні можливості соціальної філософії у дослідженні зазначеного феномену. Стаття може бути корисною для фахівців у галузі соціальної філософії, релігієзнавства, культурології та ін.

Ключові слова: дискурс релігій, ендогенні чинники, соціокультурне явище, міжрелігійний діалог, етнокультурний простір, соціальна взаємодія, інституційна комунікація, псевдо-діалог.

В статье автор указывает на внутренние причины возникновения такого сложного и многогранного феномена, как дискурс религии. Автор демонстрирует исключительные возможности социальной философии в процессе исследования указанного феномена. Статья может быть полезна для специалистов в области социальной философии, религиоведения, культурологии и т. д.

Ключевые слова: дискурс религий, эндогенные факторы, социокультурное явление, межрелигиозный диалог, этнокультурное пространство, социальное взаимодействие, институциональная коммуникация, псевдо-диалог.

In the article author points to the internal conditions of such a complex and multidimensional phenomenon, a discourse on religion. The author demonstrates the exceptional capabilities of social philosophy in the study of this phenomenon. Article may be useful for professionals in the field of social philosophy, religion, culture, etc.

Keywords: discourse of religions, endogenous factors, social and cultural phenomenon, dialogue between religions, ethnic space, social interaction, institutional communications, pseudo dialogue.

XXI століття кидає нові виклики сучасному суспільству, зокрема у сфері його релігійного життя. Тенденції

до відкритості та світоглядного плюралізму які утвердилися на межі тисячоліть, накладають свій відбиток на

функціонування релігійної сфери суспільного буття. Зміни у комунікативному полі сучасного суспільства, які пов'язані із поширенням глобалізаційних процесів, зумовлюють зміни у сфері міжрелігійних комунікацій. У сучасному світі все гостріше постає проблема міжрелігійних конфліктів, релігійного екстремізму та пов'язаних із цим негативними наслідками, які можуть привести до гальмування суспільного прогресу. Рівень, зумовлених світоглядними розбіжностями, релігійних конфліктів у сучасному суспільстві постійно зростає. Відтак постає необхідність наукового дослідження та пояснення природи релігійного діалогу, як альтернативи та соціальної профілактики релігійних конфліктів.

На нашу думку дане явище неможливо описати та вивчити не дослідивши його внутрішніх передумов, тобто, ендогенних чинників. Актуальність даної статті визначена необхідністю провести комплексний соціально-філософський аналіз чинників діалогу релігії, який у свою чергу, є одним з основних показників соціального прогресу. Предметом дослідження постають ендогенні чинники (внутрішні причини) такого складного та мало досліджуваного у контексті соціальної філософії комунікативного процесу, як діалог релігій.

На наш погляд, такий феномен, як релігійний діалог є предметом міждисциплінарного дослідження, яке ефективно проводити під проводом методології соціальної філософії, як такої науки, що дозволяє провести комплексний та вичерпний аналіз зазначеного явища. Таким чином, наше дослідження неодмінно торкається проблематики пов'язаної із соціальним функціонуванням релігій, тобто релігіями у їх соціокультурному зрізї. Подібне дослідження, на нашу думку, можливо ефективно та плідно, проводити в межах сучасної соціальної філософії та останніх її здобутків, оскільки у такому випадку ми зможемо отримати висновки щодо соціокультурного змісту такого явища як діалог релігій та вказати на внутрішні причини такого процесу.

Розглядаючи явище релігійного діалогу з точки зору його внутрішньої сутнісної складової, необхідно звернутись до визначення релігії, яке підкреслює соціально-культурне її значення. У даному випадку, необхідно визначити структуру такого складного та багатовимірного соціального явища, як релігія. Релігійний комплекс містить: релігійну свідомість, релігійну діяльність, релігійні організації та релігійне відношення. Для нас, у контексті даного дослідження, важливим є такий елемент релігійного комплексу, як релігійне відношення. Фактично, даний елемент релігійного комплексу базується на релігійній свідомості. У свою чергу, віра у сакральне (трансцендентне, потойбічне, надприродне) зумовлює специфіку релігійної свідомості. Релігійне відношення є проявом релігійної свідомості як складного психологічного утворення [1]. Також, важливим для нашого дослідження є той факт, що релігійна свідомість фактично є базисом для нормативного регулювання усіх відношень в межах суспільства у якому релігійні норми є одними із визначальних норм поведінки індивідів. Тобто, релігійне відношення містить у собі вихідні принципи які регулюють діяльність суб'єкта чи організації. У такому ракурсі, ендогенні чинники діалогу релігій закладені, у першу чергу, на рівні релігійного відношення.

Релігійний діалог, з точки зору соціальної філософії, у своєму соціальному значенні – це специфічний вид взаємодії конфесій та їх представників. Передусім варто розглядати даний процес у ракурсі його сутнісних характеристик. Відповідно, діалог релігій це складна форма взаємодії яка є різновидом соціальної взаємодії і відповідно, в залежності від мети може бути такою, що приводить до порозуміння, або такою, що приводить до

досягнення визначеної спільної мети. До першого типу дій ми віднесемо ті, що покликані віднайти, передусім, порозуміння, яке виражатиметься у консенсусі [2]. З іншого боку, ми можемо мати справу із діями, які покликані досягти визначену прагматичну ціль, яка лише ситуативно є спільною. У останньому випадку буде можлива соціальна взаємодія між різними конфесіями, але за змістом та характером даний процес покликаний не встановлювати контакт між різними світоглядними доктринами, а лише дозволяє будувати спільну стратегію дій. На нашу думку, діалог релігій є можливим оскільки ми можемо простежити його ендогенні та екзогенні чинники. Але наявність зазначених явищ не обов'язково здатна привести до виникнення та поширення діалогу релігій. Основною причиною, яка перешкоджає зазначеному процесу може бути складний соціокультурний та історичний контекст у якому знаходяться релігії.

Для детальнішого аналізу предмету нашого дослідження ми маємо назвати фахову точку зору на природу діалогу релігій, за якою відсутність ендогенних факторів зумовлює неможливість діалогу релігій. Представником такої концепції є В. Шохін, який вважає явище діалогу релігій неможливим, оскільки, на його думку, відсутні ендогенні фактори даного соціального явища. Дослідник вважає, що саме поняття "діалог релігій" є цілком спекулятивним і виникає у наслідок популяризації теорії відкритого суспільства [3]. В дійсності, на його думку, дане поняття може вживатися виключно не спеціалістами, і у такому випадку його зміст суттєво спотворюється. Дослідник визначає діалог як прагнення протилежних сторін дійти до цілковитої згоди та порозуміння, що на рівні світоглядних доктрин утверджених у релігійних традиціях є абсолютно неможливим. Також, вчений аналізує значимість даного поняття у міжконфесійних комунікаціях на прикладі християнської та ісламської релігій, і говорить про показовість, поверховість та ілюзорність поняття "діалогу релігій". В. Шохін вважає, що та чи інша конфесія змушена радше говорити про діалог, але реалізувати його у міжконфесійних комунікаціях не здатна. Натомість релігієзнавець вказує на те, що існує прагнення різних релігій дійти окремої згоди, аби забезпечити можливість до співіснування. Тобто, мова може йти про реалізацію визначених принципів та засад, що уможлиблюють діалог, але самого діалогу між релігіями не може існувати у принципі. Варто відмітити, що дана точка зору ґрунтується на визначенні діалогу релігій, як ідеального дискурсу, який кінцевою метою передбачає прихід всіх сторін до консенсусу у філософському значенні даного поняття. В. Шохін розмежовує поняття "діалог релігій" яке циркулює у комунікативному полі сучасного масового суспільства, та наукове визначення таких явищ як міжрелігійний та міжконфесійний діалог. Тобто на думку В. Шохіна діалог релігій стає можливим лише у наслідок функціонування ендогенних його чинників, а те що існує у сучасному суспільстві є таким видом соціальної взаємодії, що призводить виключно до досягнення певних прагматичних цілей. Такі цілі можуть бути спільними для різних релігій, але це є наслідок випадковості, а не внутрішньо обумовленого прагнення останніх здійснити акт комунікації заради порозуміння. На нашу думку дослідник вказує на важливість та виключність ендогенних факторів діалогу релігій.

Для діалогу релігій характерною особливістю є врахування інтересів протилежної сторони та встановлення порозуміння. Тобто основні агенти такої взаємодії виступають як партнери із спільною точкою зору та спільною стратегією дій. Таким чином, релігійний діалог це такий вид соціальної взаємодії, що покликаний віднайти

порозуміння та встановити спільну, однаково вигідну для всіх сторін стратегію дій чи позицію. Варто відмітити, що абсолютне порозуміння на рівні релігійних доктрин є неможливим. Натомість, для діалогу релігій, як специфічного акту соціальної взаємодії необхідним елементом є спільна ціль, досягнення якої принесе користь усім сторонам такого діалогу. Саме у такому ракурсі відбувається діалог релігій на сучасному етапі розвитку суспільства. Окрім спільних цілей повинні існувати теоретичні та світоглядні засади для взаємодії релігій. Такі засади можуть міститися у комплексі священних текстів релігій або у соціальних доктринах, як наприклад в межах католицької, православної, ісламських та інших конфесій.

Виходячи із наведеного визначення діалогу релігій, ми можемо вказати на ендогенні чинники його формування та утвердження. Фактори що зумовлюють процес зближення конфесій можна розділити на внутрішні та зовнішні або, відповідно, на ендогенні та екзогенні. Та чи інша релігія, у процесі діалогу із іншими релігіями, звертається до теоретичних витоків власного віровчення та обґрунтовує таке зближення як виключно внутрішньо мотивований акт. В іншому випадку порозуміння не буде віднайдене, відповідно й протистояти спільним загрозам буде значно складніше, або взагалі неможливо. Кожна конфесія здійснює свою діяльність в межах соціокультурного комунікативного поля. Загальні принципи існування такого поля й визначають "правила гри" для релігійних соціальних утворень. Як правило, загрози для самого соціального простору будуть спільними загрозами і функціонуючим в їх межах релігіям, як то, наприклад загроза свободі слова, свободі совісті та віросповідання. Тобто, релігія, не залежно від свого ціннісного наповнення змушена застосовувати у своїй комунікативній практиці загальноприйняті норми та принципи з поміж яких одне із важливіших місць посідає відкритість та толерантність. Саме відкритість, як сутнісна характеристика релігійного відношення буде запорукою для успішного соціального функціонування релігії на сучасному етапі.

Поняття толерантності часто застосовується у дослідницькій літературі для позначення явища неупередженого ставлення однієї конфесії до іншої. Варто відмітити що толерантність як певне відношення, зумовлює специфічну соціальну дію, яка покликана віднайти "точки дотику" для різних конфесій. Відтак, ми можемо спостерігати процес, коли прагнення до міжрелігійного діалогу виникає як реакція релігійних організацій протистояти названим вище, загально цивілізаційним загрозам. Якщо поставити питання витоків релігійної толерантності та віротерпимості, які є передумовою соціального діалогу релігій, ми маємо звернутись до першоджерел та теоретичних витоків релігії, а саме до її священних текстів та їх теологічного тлумачення. Екзогенні чинники без накладання на ендогенні, не здатні призвести до діалогу релігій, а лише до його видимості. Для прикладу ми будемо використовувати авраамічні релігії – це релігії які так чи інакше у своєму віровченні мають генетичну спорідненість що полягає у визнанні тексту Старого заповіту та окремих його структурних елементів. Всі авраамічні релігії є монотеїстичними, до них належать: юдаїзм, караїзм, християнство, іслам та віра бахаї, тобто переважна більшість релігійного простору світу.

Окрім вищезгаданих чинників що зумовлюють міжрелігійний діалог ми можемо виокремити й інші, які власне зумовлені специфікою самого соціального функціонування релігійної організації. Будь-яка конфесія має соціальну доктрину, тобто пояснює суспільні зв'язки та відносини з позиції власного віровчення. У сучасному

світі неможливе існування соціального утворення котре б ігнорувало розвиток та значення ЗМІ і засобів до поширення інформації, зокрема телебачення, Інтернет та ін.. Більшість релігій прагне до поширення власного розуміння істини, тобто прагне до соціальної популярності та постійного зростання кількості своїх адептів. Відтак, незалежно від генетичної спорідненості віровчень, різні релігії здатні віднаходити спільні доктринальні положення з огляду на утвердження у сучасному світі так званих "загальнолюдські цінності". У той самий час, загальнолюдські цінності стали квінтесенцією морально ідеалу особистості та суспільства, який притаманний більшості релігіям світу. Варто враховувати й історично сформовану соціальну позицію тієї чи іншої конфесії. Наприклад Римо католицька церква у ХХ столітті, однією із найперших, серед традиційних конфесій, розпочала справу зближення із іншими релігійними організаціями. Даному процесу сприяли не лише намагання покращити авторитет на загальносвітовому рівні, але виключно внутрішні фактори. Одним із таких факторів є прагнення Римо католицької церкви віднайти першооснови християнства у його ціннісно-нормативному спрямуванні на людину та на особистість [4]. Якщо релігія функціонує у поліконфесійному середовищі, вона потребує нормування ставлення та конкретизації відношення до інших релігій для своїх віруючих. Фактично, соціальна доктрина релігії є системою впорядкування її зовнішніх відносин, зокрема у стосунках із іншими релігіями. Найбільш досконалою, з точки зору теоретичної обґрунтованості, на сьогодні є соціальна доктрина Римо католицької церкви. Основний її зміст містить вихідні принципи християнського віровчення та ідей гуманізму. Ще у XVI ст. німецький теолог Руперт Мельденій запропонував формулу: "in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas" – "у необхідному є єдність, а у сумнівах свобода, але в усьому любов" [5]. Таким чином ми бачимо, що ключовим поняттям для обґрунтування будь-якого соціального діалогу для католицької церкви є єдність, свобода та любов, тобто цінності, які містять у собі концепт так званих "загальнолюдських цінностей". Варто відмітити складність аналізу даних полісемантичних та вкрай неоднозначних понять. Наприклад лише поняття "любов" у Біблії, має декілька різних за змістом дефініцій. Безпосередньо, зазначені моральні засади містяться у Святому писемі, але їх трактування залежить від конкретного соціально-історичного періоду та конкретних теологічних праць.

Якщо вести мову про іслам та його ендогенні чинники діалогу із іншими релігіями, варто одразу відмітити, що для розуміння ісламу, і його соціальної доктрини, першочергове значення будуть мати текстові джерела, а саме Коран. "Якби Аллах захотів, Він зробив би нас однією общиною. Але, Він хотів випробувати нас тим, що дав нам. Тому сперечайтесь один з одним про добрі справи. До Аллаха ви всі повернетесь, і Він розсудить вас у тому, з приводу чого ви мали суперечку" [6].

Людина в ісламі так само як і у християнстві є найвищою цінністю після бога, але з урахуванням генетичної спорідненості ісламської та іудео-християнської традиції, не варто їх ототожнювати у контексті розуміння "загальнолюдських цінностей". Як таке, поняття діалог релігій є продуктом європейської, або "християнської" цивілізації, тому його застосування до ісламу має зазнати корекції. Перш за все, у Корані міститься чимала кількість прямих вказівок на те, як мусульмани мають ставитись до християн. Діалог релігій у контексті християнства та ісламу є абсолютним можливим, оскільки, наприклад у священному тексті ісламу прямо вказано на те, як мають вирішуватися певні спірні питання

між мусульманином та не мусульманином "Не ведіть суперечки із людьми писання не інакше як с гідністю та честю, найкращим чином поміж тих, хто вам чинить несправедливість та зло. І говоріть: «Ми віримо в те, що послано нам та вам. Наш Бог і ваш, воістину один, і лише Йому ми належимо»" [6].

Як один із провідних ендогенних факторів діалогу релігій є гуманістичний чинник. Тобто такий, що зумовлений специфікою розуміння ролі та значення людини у тій чи іншій релігії. Сьогодні неможливо уявити собі суспільство у якому усі проблеми його членів вирішувалися б виключно завдяки державі, чи силами самих громадян. Масштабні соціальні проекти, завідомо збиткові, але вкрай важливі для усього суспільства. Дані проекти все частіше й частіше беруть для реалізації різні релігійні організації. Для ефективнішого вирішення подібних завдань вони об'єднуються у міжрелігійні об'єднання. Гуманітарна сфера є однією із пріоритетних для соціальної діяльності більшості релігійних організацій. Передусім, та чи інша конфесія прагне здійснити свою гуманістичну місію. Таке прагнення впливає із закріпленою у релігійній традиції морально-етичної концепції та ідеалу співвідношення особистості та суспільстві. Яскравим прикладом у даному контексті може бути зареєстрована у 2005 році у Республіці Білорусь організація "Межконфессиональная миссия «Христианское социальное служение»" [7]. Дана організація активно співпрацює із іншими конфесіями у сфері боротьби із ВІЛ та СНІД і юридично є частиною Білоруської Православної церкви. Варто відмітити, що мова йде не тільки про співпрацю із християнськими конфесіями. Подібних організацій на сьогодні є досить велика кількість, як і кількість соціальних проблем, що вирішуються ними.

Секуляризаційні процеси притаманні сучасному суспільству приводять до активізації соціальної діяльності релігійних організацій. Релігії прагнучи зберегти та примножити своє соціальне значення відповідно до тієї чи іншої правової системи, організуються у різного роду політичні та довкола політичні структури. Як правило, зазначені структури є міжконфесійними, членство у них відкрите для представників різних конфесій. Яскравим прикладом можуть бути різні християнсько-демократичні, християнсько-ліберальні та інші партії, які доволі широко представлені сьогодні у Європі. Крім зазначених соціальних утворень, все частіше можна зустріти громадські політичні об'єднання які відкриті для будь-яких віруючих людей.

Після краху колоніальної системи управління, європейські країни отримали "у спадок" величезну кількість громадян, носіїв абсолютно інших релігійних поглядів. Наприклад сучасна Франція, як одна із найбільш секуляризованих держав світу, переживає сьогодні сплеск різного роду міжрелігійних конгресів, форумів та круглих столів, на яких намагаються співпрацювати представники різних релігій. Перш за все мова йде про консолідацію релігійних організацій довкола вирішення певних соціальних проблем. Релігійне відношення, як продукт релігійної свідомості впливає на формування релігійної соціальної організації. Цілі та завдання релігійних організацій можуть бути різними, але їх об'єднує спільна причина формування, яка полягає у прагненні колективно пережити досвід сакрального, здійснювати культову практику та поширювати власні погляди. У такому ракурсі, слухним є намагання деяких конфесій зберегти автономність та виключність. Але, у сучасному світі, у якому поширення інформації відбувається надзвичайно швидко, а рівень освіченості людей різко зріс, зберегти певну таємничість, закритість від суспільства надзвичайно складно. Тому, практично всі релігійні

організації піклуються про свій "соціальний імідж". Саме у контексті останнього явища конфесії долучаються до міжрелігійного діалогу аби продемонструвати відповідність сучасним вимогам та що б бути більш привабливими для потенційних прихильників. Тому, доречно говорити про псевдо діалог на міжконфесійному рівні.

Розкриваючи тему даного дослідження, неможливо оминати увагою таку видатну постать для становлення діалогу релігій, як Іоана Павла II. Видатний релігійно-політичний діяч звертався до безпосередніх витоків християнських цінностей, які стали прийнятними і для представників інших релігій. У 1982 році сталася знаменна подія, архієпископ Кентерберійський – очільник англійської церкви зустрівся із Папою Римським, після 450 років протистояння відбулося спільне богослужіння. Таким чином було розпочато процес міжрелігійного діалогу між Католицькою та Англійською церквами. Передумовами такого процесу були як генетична спорідненість конфесій, так і спільні для обох сторін внутрішньо церковні процеси, як наприклад, прагнення віруючих до злуки та єднання. У 1985 році Кароль Войтила відгукувся на запрошення короля Марокко Хасана II й виступив перед аудиторією студентів мусульман. У своїй промові Іоан Павло II здійснив спробу віднайти спільні етико моральні та ціннісні площини, що могло б посприяти усуненню багатовікової ворожнечі між християнським та ісламським світом, а також вказав на спільну гуманістичну місію обох релігій.

У висновку ми можемо стверджувати, що діалог релігій, як соціально-культурне явище стає можливим лише в окремих ситуаціях. Таку ситуацію зумовлюють зокрема ендогенні чинники до яких можна віднести три основні групи. Перша група внутрішніх причин діалогу релігій це ті, що лежать у площині генетичної спорідненості самих релігій. Наприклад, авраамічні релігії – релігії спасіння, до яких належать Юдаїзм, Християнство та Іслам. Для даних релігій спільними є джерела, тобто, деякі священні тексти. Таким чином спільними є й деякі доктринальні положення. Зокрема, важливим є розуміння людини та суспільства для таких релігій. Серед ендогенних чинників такого порядку можна назвати наступні: розуміння людини, цінності її життя та свободи. У своїй основі спільним для всіх трьох релігій є розуміння особистості як такої, що здатна та має отримати вічне життя через спасіння. У процесі досягнення зазначеної мети носії таких релігій мають проявляти відповідне ставлення до представників інших релігій. Але, варто відмітити, що представниками інших релігій визнаються лише носії релігійності в межах концепції релігій спасіння. Язичники чи представники інших релігій вважаються іновірцями яких необхідно "наставляти на шлях істинний". Другою групою ендогенних факторів діалогу релігій можна назвати ті, що обумовлені спільним етнокультурним та історичним простором в межах якого виникали та функціонують ті чи інші релігії. Тобто релігії які у процесі своєї соціокультурної адаптації протягом історичного розвитку вбирали у себе особливості того комунікативного поля у якому функціонували. Формування ставлення одних релігій до інших в межах певного соціокультурного простору зумовлене не лише зовнішньою необхідністю, але й внутрішнім теоретичним базисом, який регулює соціальні відношення тієї чи іншої релігії. До третьої групи ендогенних чинників ми можемо віднести спільні морально етичні принципи, які виходять на рівень загальнолюдської значимості. До числа таких принципів ми можемо віднести ставлення до людини та цінності її життя, ставлення до приватної власності. Але варто наголосити, що дані питання можуть і по різному розумітися у різних релігійних тради-

ціях. Ендогенні чинники діалогу релігій є одним із найважливіших елементів діалогу релігій. Практично без них неможливо помислити такий складний феномен соціальної взаємодії. Перед усім, ендогенні чинники діалогу релігій полягають у певній спільній площині, яка здатна уможливити діалог. Такими площинами є генетична спорідненість священних текстів, подібність віроповідального комплексу, спільний історико-культурний контекст.

У перспективі, на нашу думку, діалог релігій буде невід'ємною складовою суспільного прогресу та процесу становлення відкритого суспільства майбутнього. Передусім про це свідчать численні внутрішньо-обумовлені причини даного процесу які ми спробували продемонструвати у даному дослідженні. Варто відмітити, що процес діалогу релігій фактично лише розпочинається, але поступового відбувається долучення до нього все біль-

шої кількості релігій. У цей час, також спостерігається і певна реакційність з боку деяких релігій, але вона зумовлена, передусім, зовнішніми факторами, які можуть бути усунені у процесі соціальної модернізації.

1. *Іоанн Павел II*. Энц. Centesimus annus. – Ватикан, 1991. – С. 26.
2. *Хабермас Ю.* Моральное сознание и коммуникативное действие / Пер. с нем. под ред. Д. В. Складнева, послесл. Б. В. Маркова. – СПб.: Наука, 2000. – С. 54–61.
3. *Шохин В. К.* Диалог религий: виртуальное понятие и реальное значение // VII Рождественские образовательные чтения. Христианство и философия: Сб. докл. – М., 2000. – С. 2–4.
4. *Іоанн Павел II*. Окружное послание о ценности и нерушимости человеческой жизни. – Ватикан, 1995. – С. 1–2.
5. *Schaff Philip*. History of the Christian Church. – Vol. VII. – P. 17. 6. Коран. – М.: Феникс, 2007. – 5:49, 29:46.
7. Веб-ресурс Міжконфесійної місії "Християнське соціальне служіння" станом на 2011 рік. // <http://imcss.org>.
8. *Яблоков И. Н.* Проблема определения религии // История религии: учебник: в 2 т. Т. 1 / В. В. Винокуров, А. П. Забияко, З. Г. Лапина и др.; под общ. ред. И. Н. Яблокова. – М.: Высшая школа, 2002.

Надійшла до редколегії 12.12.11

УДК 1(091)

І. П. Кальмук, асп., КНУТШ

УКРАЇНОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНОГО ВЧЕННЯ В. П. ПЕТРОВА

У статті розкриваються умови можливості застосування основних положень філософсько-історичної концепції В. П. Петрова в якості методологічних засад історико-українознавчих досліджень.

Ключові слова: В. П. Петров, українознавство, філософія історії.

В статье раскрываются условия возможности применения основных положений философско-исторической концепции В. П. Петрова в качестве методологических оснований историко-украиноведческих исследований.

Ключевые слова: В. П. Петров, украиноведение, философия истории.

This article reveals conditions of possibility of applying basic principles of V. P. Petrov's philosophy of history as methodological grounds of historical and 'Ukrainian studies' researches.

Keywords: V. P. Petrov, Ukrainian studies, philosophy of history.

На сучасному етапі становлення і розвитку українознавства як системи наукового знання особливої актуальності набуває розробка методологічного апарату цієї науки. Одним із шляхів реалізації цього завдання є історико-філософське осмислення методологічного потенціалу філософсько-українознавчих досліджень минулого, залучення їх найбільш продуктивних ідей для розв'язання сучасних актуальних проблем осмислення розвитку української культури.

У цьому контексті, особливого значення набувають, на наш погляд, українознавчі дослідження відомого вітчизняного філософа, історика, археолога, етнографа та фольклориста В. П. Петрова. Філософсько-історичну концепцію В. П. Петрова можна розглядати не лише як оригінальну сторінку історії вітчизняної філософії ХХ ст., але і як методологічну базу у наукових пошуках вченого. Не випадково філософсько-історичні погляди В. П. Петрова сьогодні стала предметом дослідження не лише вчених-філософів, а й археологів, істориків, етнографів, літературознавців тощо.

Філософсько-історична концепція В. П. Петрова вже розглядалась різними сучасними вченими [1], однак, на наш погляд, доцільно зупинитись на деяких її основних положеннях з метою виявлення їх методологічного значення для сучасних українознавчих досліджень.

Одним із центральних понять філософсько-історичної концепції В. П. Петрова, на методологічному змісті якого зосереджують увагу майже всі дослідники, є поняття епохи. У філософсько-історичному вченні В. П. Петрова епоха постає основною одиницею аналізу та осмислення історії. Зміна епох складає історичний процес, робить час дискретним: "Коли ми говоримо про епоху, – зазначає В. П. Петров, – це значить: ідеї історичної безперервності в часі протиставляється ідея перервності, ідея повторювання, увянення повторюваних кінців і початків" [2]. У сучасній дослідницькій літе-

ратурі дане визначення набуває чисельних методологічних інтерпретацій.

Для позначення змістовної характеристики епохи у філософсько-історичній концепції В. П. Петрова використовується поняття "ідеології". Зміна епохи нерозривно пов'язується зі зміною "ідеології". Поняття "ідеології епохи", відповідно до поглядів В. П. Петрова, змістовно позначає сам спосіб буття цієї епохи, на основі якого розвиваються політичні, економічні, правові, моральні, естетичні, історичні аспекти.

Якщо узагальнити результати сучасних досліджень філософсько-історичних творів В. П. Петрова (С. Павличко, В. М. Корпусової С. В. Руденка та ін.), можна погодитись, що під епохою слід розуміти епістемологічну форму буття історії, що характеризується певними фундаментальними філософсько-світоглядними основоположеннями, які виражають спосіб буття людства на певному проміжку історичного процесу. Саме на епістемологічних, а не метафізичних, підставах В. П. Петров говорить про декілька епох: Античність, Середньовіччя, Ренесанс, Наш Час. Всі ці епохи ми розрізняємо на основі їх ідеологій.

Ще одним важливим концептом філософсько-історичного вчення В. П. Петрова є поняття "кризи". Сьогодні, В. П. Петров називає станом кризи. Але як ми можемо з'ясувати сутність кризи, причини її появи? Криза, кризовий стан, відповідно до інтерпретації вченого, виникав кожного разу на зламі двох епох. Тільки тоді, коли ідеологія однієї епохи вичерпувала себе, її починала витісняти ідеологія іншої, нової епохи, людство опинялося в стані кризи, оскільки жило "подвійним життям", одночасно категоріями "старої" та "нової" ідеологій. Тобто, по-суті, зміст кризи полягає у одночасному функціонуванні кількох ідеологій. Актуалізація певної ідеології буде нести за собою подолання кризи і перехід до нової епохи. Тому для того, щоб отримати знання,

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ФІЛОСОФІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 107

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"
Виконавець *Д. Ананьївський*

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Формат 60x84¹⁸. Ум. друк. арк. 12,67. Наклад 300. Зам. № 212-5974.
Вид. № Фл2. Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний.
Підписано до друку 02.03.12

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02